

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

1. Η οικονομική δραστηριότητα και η γεωγραφία

*1.1 Οικονομική δραστηριότητα και μεταβαλλόμενη
οργάνωση της οικονομικής ζωής*

Κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης των ανθρώπινων ομάδων χαρακτηρίζεται από τον τρόπο που είναι οργανωμένη η οικονομική της ζωή. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η οργάνωση της οικονομικής ζωής περιλαμβάνει, εκτός από τις διάφορες μεθόδους παραγωγής, κατανάλωσης ή ανταλλαγής των προϊόντων, και θεσμούς ή μηχανισμούς που έχουν αναπτυχθεί και καθιστούν την οικονομική ζωή τόσο πολύπλοκη, που η κατανόησή της δεν είναι δυνατή χωρίς εμπειριστατική μελέτη, προκειμένου να προσδιοριστούν οι κινητήριες δυνάμεις της. Ακόμα και ένα πολύ απλό οικονομικό μοντέλο προϋποθέτει ότι η οικονομία απαρτίζεται από: έναν αριθμό καταναλωτών, έναν αριθμό επιχειρήσεων, από τους κατόχους πρώτων υλών και την κυβέρνηση. Μια σειρά δεσμών αναπτύσσεται μεταξύ όλων αυτών των συντελεστών. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι *η οικονομική δραστηριότητα κινητοποιείται από ανεξάρτητους δρώντες οι οποίοι απασκοπούν στη μεγιστοποίηση του προσωπικού οφέλους και συντονίζεται και εξισορροπείται μέσω της αγοράς*. Η αγορά εννοείται ως μια διαδικασία επικοινωνίας που επιτρέπει την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ αγοραστών και πωλητών, ούτως ώστε να επέρχεται εξισορρόπηση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης.

Ο λόγος που καθιστά χρήσιμη την αναλυτική προσέγγιση των μη-

χανισμών που στηρίζουν την οικονομική ζωή των ανθρώπινων κοινωνιών είναι το γεγονός ότι η γνώση παρέχει και τη δυνατότητα παρέμβασης με τελικό στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Σε ευρεία έννοια, το αντικείμενο της οικονομικής επιστήμης είναι η μελέτη της οργάνωσης της οικονομικής ζωής μαζί με τους θεσμούς που έχουν αναπτυχθεί και τους μηχανισμούς που διέπουν την παραγωγή, την ανταλλαγή και την κατανάλωση των προϊόντων (Γεωργακόπουλος, 1991). Η οικονομική επιστήμη δεν είναι στατική γιατί υφίσταται τις επιρροές δυνάμεων που είναι συχνά αντιφατικές και αντιπαρατίθενται ως προς τη διανομή του φυσικού πλούτου ή την οργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής μέσα στα πλαίσια της ίδιας κοινωνικής ομάδας. Οι αντιθέσεις αυτές ενδέχεται να αναφύονται τόσο μέσα στο πλαίσιο της ίδιας κοινωνικής ομάδας όσο και μεταξύ διαφορετικών κοινωνικο-οικονομικών οργανώσεων.

Με βάση την προσέγγιση που προηγήθηκε, η οικονομία θα μπορούσε να οριστεί ως *ένα δίκτυο δρώντων που λαμβάνει οικονομικές αποφάσεις* (Hodder και Lee, 1977). Η θέση αυτή απορρέει από τη νεοκλασική σχολή οικονομικής σκέψης, σύμφωνα με την οποία η προσφορά και η ζήτηση είναι οι κυρίαρχες δυνάμεις μέσω των οποίων προσδιορίζονται οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών, όπως και οι αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής (Ρέππας, 2002). Κατά την ίδια σχολή, παράγοντες όπως ο πληθυσμός, η τεχνολογία, η καινοτομία, η μεταβολή των καταναλωτικών προτύπων θεωρούνται εξωγενείς και η εξισορρόπηση του συστήματος αναμένεται να επέλθει με την πάροδο του χρόνου από τη λειτουργία της αγοράς. Ωστόσο, η ανάλυση της οικονομικής δραστηριότητας χωρίς συνυπολογισμό των κοινωνικών, των χωρικών και των οικολογικών παραμέτρων που συνυπάρχουν σε μια κοινωνικο-οικονομική οργάνωση δεν μπορεί να είναι επαρκής.

Το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες συνδέεται με τις επιπλοκές που δημιουργεί η άνιση συγκέντρωση του πλούτου, τόσο μέσα στο πλαίσιο της ίδιας κοινωνίας όσο και σε ευρύτερη κλίμακα, δηλαδή μεταξύ διάφορων κοινωνιών. Η άνιση διασπορά της ανάπτυξης και του πλούτου σε διεθνές επίπεδο είναι ένα πολύ γνωστό πρόβλημα, η ύπαρξη του οποίου μπορεί να συντελεί στη ραγδαία επιδείνωσή του. Είναι, δηλαδή, δυνατό να υποστηριχθεί

ότι η διαδικασία της ανάπτυξης σε κάποια σημεία του χώρου περιορίζει τις αναπτυξιακές δυνατότητες άλλων περιοχών. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ήδη αναπτυγμένες περιοχές δραστηριοποιούνται με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, με συνέπεια τη δημιουργία εξωτερικών οικονομικών κλίμακας (Toner, 1999).

Η άνιση διασπορά της ανάπτυξης –άρα και της ευημερίας– στο χώρο αποτελεί το κοινό ενδιαφέρον της οικονομίας και της γεωγραφίας. Η άποψη που είναι περισσότερο αποδεκτή σήμερα είναι ότι η έννοια της ανάπτυξης έχει πολυδιάστατο περιεχόμενο και ο προσδιορισμός της με οικονομικούς μόνον όρους δεν αρκεί για να την περιγράψει. Με οικονομικά κριτήρια, ανάπτυξη είναι η ικανότητα μιας οικονομίας να παράγει διαρκώς αυξανόμενο όγκο αγαθών και υπηρεσιών (Λαμπριανίδης, 2001). Εδώ θεωρούμε την ανάπτυξη ως διαδικασία που περιλαμβάνει μεγαλύτερο εύρος μεταβλητών στο οποίο εντάσσονται κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές παράμετροι, ως αποτέλεσμα μιας σταθερής πορείας βελτίωσης του επιπέδου ζωής για ένα διαρκώς αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού. Η εξέλιξη στις μεταβλητές που έχουν ποιοτική διάσταση (και που αποκαλούνται συνολικά πολιτισμός) βρίσκεται σε συνάφεια με τις ποσοτικές μεταβλητές που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Έτσι, η επίτευξη ενός ικανοποιητικού επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης μπορεί να συμπαρασύρει σε ποιοτικές αναβαθμίσεις την κοινωνία στην οποία εμφανίζεται. Ανεξάρτητα, πάντως, από την εξέλιξη και το είδος του πολιτισμού που αναπτύσσεται σε μια κοινωνία, η οικονομική αποτελεσματικότητα παραμένει ζητούμενο για όλες τις κοινωνικές ομάδες, προκειμένου να καλύπτονται οι βασικές ανάγκες διατροφής και επιβίωσης. Η ανάπτυξη, όμως, δεν είναι φαινόμενο που εμφανίζεται κατά τρόπο αυτόματο σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές. Παρότι η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση θεώρησε ότι οι ανισότητες ανάπτυξης μπορούν να εξισοροπηθούν με την πάροδο του χρόνου, μεταγενέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις εστίασαν στην *επίδραση του χώρου στην αναπτυξιακή διαδικασία*. Οι προσεγγίσεις αυτές βασίστηκαν σε γνώσεις που προήλθαν από το γνωστικό πεδίο της γεωγραφίας.

1.2 Ανάγκη απόκτησης γεωγραφικών γνώσεων

Η ανάγκη της απόκτησης γεωγραφικών γνώσεων προκύπτει από δύο βασικές ιδιότητες των ανθρώπων: Η πρώτη αφορά την ανθρώπινη επιθυμία για αποκάλυψη κάποιας «κρυμμένης τάξης» στο σύμπαν. Η δεύτερη είναι η περιέργεια που αφορά μακρινούς τόπους – αν και σήμερα η διάκριση μεταξύ τοπικού και μακρινού είναι πλέον ασαφής.

Ένα πρόσθετο στοιχείο είναι η χρησιμότητα της γνώσης των χαρακτηριστικών του τοπικού περιβάλλοντος, προκειμένου να διεξάγουμε σε αυτό τις οικονομικές και κοινωνικές μας δραστηριότητες. Αυτή η γεωγραφική γνώση, που πλέον θεωρείται δεδομένη, είναι μια σημαντική παράμετρος της γεωγραφικής ανάλυσης και παραμένει αναγκαία στη λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας.

Στον δυτικό πολιτισμικό χώρο, η Γεωγραφία –όπως και οι περισσότερες από τις επιστήμες– έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα. Ο Ηρόδοτος, που είναι κυρίως γνωστός ως ιστορικός, τοποθέτησε τα ιστορικά γεγονότα στον γεωγραφικό τους περίγυρο, αλλά και περιέγραψε φυσικά φαινόμενα, όπως οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου. Η παράδοση που ξεκίνησε με τον Ηρόδοτο και είχε ανθρωποκεντρική κατεύθυνση συνεχίστηκε με τους Ρωμαίους και τον Στράβωνα, ο οποίος στο 17ομο έργο του με τον τίτλο *Γεωγραφικά* υποστηρίζει ότι ο γεωγράφος πρέπει να μελετά τόσο τα φυσικά δεδομένα όσο και τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Η αμιγώς γεωγραφική προσέγγιση με την πρώτη μέτρηση του γήινου μεσημβρινού ξεκινά με τον Ερατοσθένη (Ρέντζος, 1984).

Στις περισσότερες δυτικές χώρες, η γεωγραφία δεν υπήρχε ως αντικείμενο διδασκαλίας ή έρευνας ως τα μέσα του 19ου αιώνα. Μέχρι τότε στον όρο «γεωγραφία» εντάσσονταν γνώσεις περιγραφικές (υδρολογίας, ανάγλυφου του εδάφους, βαθμού ευφορίας του κ.λπ.), που ωστόσο ήταν χρήσιμες εξαιτίας της επικράτησης της αποικιοκρατίας. Οι εμπειρικές αυτές προσεγγίσεις διέπονταν από ένα σταθερό κίνητρο αποκάλυψης του υλικού κόσμου και των λειτουργιών του. Καθώς, όμως, οι γνώσεις αυτές παρέμεναν απλώς περιγραφικές, η γεωγραφία δεν ήταν δυνατό να θεωρηθεί επιστημονικός κλάδος. Στον όρο «επιστήμη» αποδίδονται ιδιότητες όπως η δυνατότητα επιβεβαίωσης των γνώσεων που αποκτήθηκαν με συστηματική παρατήρηση και η εργαστηριακή επανάληψή τους. Με αυτό το σκεπτικό, η πανεπι-

στημιακή διδασκαλία γεωγραφικών γνώσεων δεν μπορούσε να κριθεί απαραίτητη. Η αναγκαιότητα, όμως, των γεωγραφικών γνώσεων παρέμενε δεδομένη και αυξανόταν ολοένα ως συνέπεια των πολεμικών συρράξεων όσο και της ανάγκης να ανοικοδομηθούν οι καταστροφές που προέκυπταν από αυτές. Ακόμη, οι γεωγραφικές γνώσεις ήταν χρήσιμες για εμπορικούς λόγους και αυτή είναι η αιτία που στις ΗΠΑ η οικονομική γεωγραφία άρχισε να διδάσκεται σε σχολές επιχειρηματικές. Επιδίωξη των γεωγράφων έγινε η αναβάθμιση του γνωστικού τους πεδίου σε επιστήμη, μέσω της χρήσης σαφών απεικονιστικών μεθόδων, ποσοτικών μεθόδων και στατιστικής.

Αν το αντικείμενο της γεωγραφίας περιοριζόταν μόνον στη γνώση και την καταγραφή του γήινου περιβάλλοντος, τότε σήμερα που τα «μυστικά» της γης μας έχουν πλέον αποκαλυφθεί και η τεχνολογία έχει κάνει σχεδόν οικείο και το πιο απομακρυσμένο σημείο στον πλανήτη, θα ήταν δυνατό να πούμε ότι η γεωγραφία ως επιστήμη είναι ξεπερασμένη και οι γεωγράφοι δεν έχουν τίποτα να προσθέσουν στις ανάγκες των ανθρώπων. Η άποψη όμως αυτή είναι ημιτελής, γιατί «η Γεωγραφία μελετά τον κόσμο και ο κόσμος είναι φυσικός και ανθρώπινος» (Bonnnett, 2010). Άρα, ο γεωγραφικός χώρος μπορεί να μελετηθεί ως συστατικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης υπόστασης, συμφύες με κάθε δραστηριότητα. Επιπλέον, ο γεωγραφικός χώρος επιβάλλει περιορισμούς ή υποβάλλει το είδος των δραστηριοτήτων που μπορούν να αναπτυχθούν σε συγκεκριμένα γεωγραφικά περιβάλλοντα. Στην πραγματικότητα, *ο χώρος θέτει τους όρους μέσα στους οποίους αναπτύσσονται οι κοινότητες των ανθρώπων, τις τροφοδοτεί με τις πρώτες ύλες και τους κληροδοτεί τις συνήθειες που οι προγενέστερες κοινότητες ανέπτυξαν υπό τους περιορισμούς ανεπαρκών επιστημονικών γνώσεων και τεχνικών μέσων.* Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι κοινωνίες των ανθρώπων επηρεάζονται από τον γεωγραφικό περίγυρο, αλλά και τον επηρεάζουν – τόσο περισσότερο όσο αυξάνονται οι τεχνολογικές τους ικανότητες. Υπό αυτή την οπτική γωνία, *γεωγραφία είναι η επιστήμη που έχει ως κύριο αντικείμενο τη μελέτη της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον του.*

Επιμέρους ερευνητικά αντικείμενα της γεωγραφίας είναι:

- η περιγραφή και η ερμηνεία των χωρικών διαφοροποιήσεων της επιφάνειας της γης, και

- η μελέτη των σχέσεων μεταξύ ανόργανων και οργανικών παραγόντων.

Καθώς η αλληλεπίδραση του χώρου και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων αποτελεί έναν παγκόσμιο νόμο, η διάσταση του χώρου προσελκύει το ενδιαφέρον και άλλων επιστημονικών κλάδων, όπως είναι η Ανθρωπολογία, η Κοινωνιολογία, η Εθνογραφία και η Ιστορία. Το γεγονός, όμως, ότι τα φαινόμενα που εξετάζει η γεωγραφία συνιστούν ερευνητικό αντικείμενο και άλλων επιστημονικών κλάδων δεν σημαίνει ότι η ίδια συγκροτεί ένα συνονθύλευμα αποσπασματικών γνώσεων και ότι οι γνώσεις αυτές ενσωματώνονται σε ένα νέο ετερογενές γνωστικό πεδίο. Ωστόσο, καθώς οι γεωγράφοι διευρύνουν τα πεδία των μελετών τους, η έννοια της γεωγραφίας ως ανεξάρτητου επιστημονικού κλάδου γίνεται δύσκολο να οριστεί. Η ποικιλία και το εύρος των επιμέρους αντικειμένων που η γεωγραφία διερευνά φαίνεται ότι έχουν αντικαταστήσει την επιστημονική πειθαρχία που απαιτείται για έναν σαφώς καθορισμένο γνωστικό πυρήνα. Ο συνδυασμός της χωρικής έρευνας με τις κοινωνικές επιστήμες δημιούργησε το επιστημονικό πεδίο της ανθρωπογεωγραφίας, ενώ οι φυσικοί γεωγράφοι απέπτυξαν ισχυρούς δεσμούς με την επιστήμη του περιβάλλοντος. Όμως, η επιστήμη που κατεξοχήν έχει συνδυαστεί με τη γεωγραφία είναι η οικονομική επιστήμη. *Το σημείο συνάντησης της γεωγραφίας με την οικονομία δημιουργεί την οικονομική γεωγραφία.*

Η οικονομική γεωγραφία σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες επιδεικνύει αυξημένο ενδιαφέρον για την επίδραση του χώρου στην οικονομική ανάπτυξη και τις κοινωνικές ευκαιρίες. Αυτό οδηγεί αναπόφευκτα στη μελέτη της αναγκαίας δημόσιας παρέμβασης, προκειμένου να αμβλυθούν προβλήματα κοινωνικών ανισοτήτων ή για να βελτιωθεί η οικονομική αποτελεσματικότητα. Έτσι το αντικείμενο της οικονομικής γεωγραφίας παρουσιάζεται ευρύ, ενδεχομένως δε και ασαφές. Ένας ικανοποιητικός ορισμός της επιστήμης της οικονομικής γεωγραφίας έχει διατυπωθεί από την Η. Robinson (1979), σύμφωνα με την οποία η οικονομική γεωγραφία είναι «η ακριβής και οργανωμένη γνώση της διασποράς και της οργάνωσης των φαινομένων στην επιφάνεια της γης». Εξίσου ικανοποιητικός ορισμός του ίδιου γνωστικού πεδίου είναι «η μελέτη της χωρικής ορ-

γάνωσης των οικονομικών συστημάτων», όπως δόθηκε από τους P. Dicken και P.E. Lloyd (1990).

Με βάση τους ορισμούς αυτούς, η οικονομική γεωγραφία επιδιώκει να περιγράψει και να συνδέσει τα χαρακτηριστικά του γήινου περιβάλλοντος, τα οποία δεν είναι ομοιόμορφα ή συνεχή, και να μελετήσει την αλληλεπίδραση και τις συσχετίσεις ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον και τη διασπορά των ανθρώπινων κοινοτήτων και των οικονομικών δραστηριοτήτων. Πρόκειται, επομένως, για *τη συστηματική μελέτη των σχέσεων των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων των ανθρώπινων ομάδων με τον γεωγραφικό περίγυρο.*

1.3 Ερευνητικά αντικείμενα της οικονομικής γεωγραφίας

Παρότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές δυνατότητες για να ορίσει κανείς την οικονομική γεωγραφία, τα αντικείμενα που αποτελούν το πεδίο των ερευνητικών της ενδιαφερόντων παραμένουν κοινά. Είναι:

- α) η περιγραφή των διαφορετικών τόπων στους οποίους αναπτύσσονται τα φαινόμενα που κρίνονται ως άξια αναλυτικής προσέγγισης, σε όποια αναλυτική κλίμακα κριθεί ως πρόσφορη για την εξαγωγή συμπερασμάτων, και
- β) η προσπάθεια κατανόησης των αιτίων που οδήγησαν στην επιλογή των συγκεκριμένων χωροθετήσεων, όπως επίσης και το πώς αυτές επενεργούν ή δεν επενεργούν σε άλλους γειτονικούς τόπους.

Τα επιμέρους θέματα που αποτελούν αντικείμενο έρευνας της οικονομικής γεωγραφίας αφορούν:

- Το είδος των οικονομικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.
- Τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των συγκεκριμένων οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Το πώς χωροθετούνται οι οικονομικές δραστηριότητες.
- Το ποιες είναι οι συνέπειες της συγκεκριμένης χωροθέτησης.
- Το πώς οι δραστηριότητες αυτές αναπτύσσονται και συνδέονται μεταξύ τους.

Ο γεωγραφικός περίγυρος δεν επιβάλλει στις ανθρώπινες ομάδες έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής και η ομάδα διατηρεί τη δυνατότητα

να τοποθετηθεί στους περιορισμούς του περιβάλλοντος με τρόπους που μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους σημαντικά, ακόμη και αν οι ομοιότητες των γεωγραφικών παραμέτρων είναι μεγάλες: π.χ. είναι κοινή η άποψη ότι η Ευρυτανία δεν είναι αναπτυσσόμενη εξαιτίας του ορεινού της εδάφους, όμως ο παράγοντας αυτός δεν αποτέλεσε τροχοπέδη στην περίπτωση της Ελβετίας. Η διαπίστωση ότι σε παρεμφερή γεωγραφικά περιβάλλοντα μπορεί να αναπτυχθούν διαφορετικοί πολιτισμοί οδήγησε στη διατύπωση της άποψης (Hartshorne, 1939) ότι η γεωγραφία δεν μοιάζει με τις άλλες επιστήμες γιατί μελετά «μεμονωμένα» φαινόμενα, δηλαδή φαινόμενα χωρικής οργάνωσης που δεν διέπονται από σταθερούς νόμους.¹ Στη θέση αυτή αντιτάχθηκε αργότερα ο Schaefer (1953). Η άποψή του ήταν ότι η προσεκτική παρατήρηση μπορεί να αποδείξει ότι ο κόσμος δεν είναι ένα μωσαϊκό από περιφέρειες που διαθέτουν λίγα κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Αντίθετα, υποστήριξε ότι η έρευνα μπορεί να αποκαλύψει ότι τα φυσικά περιβάλλοντα και οι ανθρώπινες κοινότητες που αναπτύσσονται σε αυτά ακολουθούν κάποια χωρικά πρότυπα οργάνωσης. Εφόσον η τοποθέτηση αυτή υιοθετηθεί ως σωστή, τότε θα πρέπει επίσης να αποδεχθούμε ότι η γεωγραφική οργάνωση των ανθρώπινων κοινοτήτων υπόκειται σε κάποια συγκεκριμένη νομοτέλεια – την οποία οφείλουμε απλώς να ανακαλύψουμε. Η νομοτέλεια αυτή μπορεί να αναφέρεται σε σταθερές συσχετίσεις φυσικών δεδομένων και αποφάσεων εγκατάστασης των ανθρώπων όπως και χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων τους. Αν θεωρήσουμε ότι η πεποίθηση του Schaefer είναι σωστή, τότε ο ρόλος των γεωγράφων πρέπει να εντοπίζεται στη σχολαστική παρατήρηση των επιμέρους φαινομένων και την ανάδειξη των μεταξύ τους συσχετίσεων. Την άποψη αυτή ενστερνίστηκαν στη συνέχεια και άλλοι ερευνητές, έτσι η προσπάθεια των ασχολούμενων με την οικονομική γεωγραφία εστιάστηκε στην αναζήτηση της τάξης που είναι «κρυμμένη» στο σύμπαν.

Ο κύριος γεωγραφικός νόμος δέχεται ότι αν κάποια δραστηριότητα είναι εγκατεστημένη σε κάποιο σημείο του χώρου, η χωροθέτησή της

---

1. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε από τον R. Hartshorne στο βιβλίο του *The nature of Geography* που κυκλοφόρησε το 1939. Βλ. σχετικά Noel Castree «Is Geography a science?» στο *Questioning Geography*, επιμ. N. Castree, A. Rogers, D. Sherman, Blackwell Publishing 2005.

ασκεί επιρροή σε μια σειρά άλλων τοποθεσιών, η ισχύς της οποίας αυξάνεται όσο πιο κοντινή είναι η απόσταση που χωρίζει τις δύο θέσεις. Επομένως, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη μελέτη της διασποράς των δραστηριοτήτων παραγωγής, της διάθεσης και της κατανάλωσης, ενώ ένα σημαντικό μέρος της ερευνητικής προσπάθειας αφιερώνεται στην αναγνώριση του πώς οι οικονομικές δραστηριότητες συνδέονται και επενεργούν μεταξύ τους και με άλλες οικονομικές δραστηριότητες εγκατεστημένες σε άλλους τόπους.

Καθώς τα θέματα αυτά δεν είναι εύκολο να αναλυθούν στο σύνολό τους, τίθεται το ερώτημα αν η οικονομική γεωγραφία οφείλει να μελετά το ειδικό κατά περίπτωση πρόβλημα ή τα ευρύτερα θέματα που αναφέρονται στα αντικείμενα που την απασχολούν. Στην πράξη, δύο μέθοδοι αναπτύχθηκαν για την προσέγγιση των θεμάτων που αποτελούν αντικείμενά της (Hodder & Lee, 1974): Μια είναι η *συστημική προσέγγιση* κατά την οποία ο ερευνητής εξετάζει ένα συγκεκριμένο προϊόν (π.χ. ελαιόλαδο) ή μία δραστηριότητα (π.χ. εμπόριο συγκεκριμένου προϊόντος) ή έναν τομέα της παραγωγής (π.χ. μεταποίηση). Σύμφωνα με τον Richard Hatshorne (1939), η συστημική γεωγραφία οργανώνεται σε όρους επιμέρους φαινομένων με γενικότερο γεωγραφικό ενδιαφέρον και επιδιώκει μέσω της μελέτης τους να θεμελιώσει αρχές με καθολική ισχύ που αναφέρονται στα φαινόμενα που μελετά και τις σχέσεις τους με τα διαφορετικά χωρικά περιβάλλοντα. Η δεύτερη είναι η *χωρική προσέγγιση*, κατά την οποία ο ερευνητής εστιάζει το ενδιαφέρον του σε συγκεκριμένα σημεία του χώρου, το γεωγραφικό επίπεδο των οποίων μπορεί να ποικίλλει σημαντικά. Έτσι, είναι δυνατό να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης η οικονομική γεωγραφία της νοτιοανατολικής Ασίας ή μόνο της περιφέρειας Πελοποννήσου.

1.4 Ιστορική εξέλιξη των ερευνητικών προσεγγίσεων της οικονομικής γεωγραφίας

Η ιστορία της οικονομικής γεωγραφίας χαρακτηρίζεται από σημαντικές αλλαγές στις προσεγγίσεις των γεωγράφων και κάθε διαφορά στις επιστημονικές απόψεις αντανακλά την εικόνα της ανθρωπότητας που δέχονται οι θεωρητικοί. Δηλαδή, είναι δυνατόν να λεχθεί ότι ο τρόπος με τον οποίον βλέπουμε τον κόσμο επιδρά στο αντικείμενο

των ερευνών μας και, άρα, οι αλλαγές στις επιστημονικές θεωρίες είναι συνέπεια των αλλαγών στην εικόνα που οι θεωρητικοί αποδέχονται ως συνάρτηση της πραγματικότητας ως προς το γνωστικό τους πεδίο.

Οι βασικές αλλαγές στην οικονομική γεωγραφία είναι οι ακόλουθες (Κοδοσάκης, 1993): Η αρχική προσέγγιση ήταν της *εμπορικής γεωγραφίας*, κατά την οποία ο κλάδος αυτός απλώς προσέφερε υπηρεσίες για τις καθημερινές ανάγκες των επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τον George Chisholm (1989), στο *Handbook of Commercial Geography*, η «βασική γεωγραφική αλήθεια είναι το ότι διαφορετικά μέρη του κόσμου παράγουν ανόμοια προϊόντα και με διαφορετικές συνθήκες, γεγονός που οδηγεί στις εμπορικές ανταλλαγές». Το βιβλίο αυτό περιελάμβανε όλα όσα θα μπορούσε να γνωρίζει κανείς σε σχέση με την παραγωγή αγαθών και τις συνθήκες του διεθνούς εμπορίου κατά τα τέλη του 19ου αιώνα. Η επίδραση του βιβλίου του George Chisholm, ήταν τόση που μεταγενέστεροι ερευνητές (Barnes, 2005) ισχυριστήκαν ότι, εκτός από «την περιγραφή του ιμπεριαλισμού, συνέβαλε και στην κατασκευή του» διοχετεύοντας στη βρετανική εμπορική τάξη τις απαραίτητες εμπορικές γεωγραφικές πληροφορίες. Άλλωστε, την εποχή που το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε, η Βρετανία αντιμετώπιζε σημαντικό εμπορικό ανταγωνισμό από τη Γερμανία, ο οποίος –κατά τη γνώμη του Chisholm– ήταν αποτέλεσμα των καλύτερων γεωγραφικών γνώσεων που διέθετε η εμπορική τάξη της Γερμανίας.

Μεταγενέστερη θεώρηση ερμήνευε τα οικονομικο-κοινωνικά φαινόμενα με βάση τον *περιβαλλοντολογικό αιτιοκρατισμό* με πιο ακραία έκφραση τη σύνδεση της ανάπτυξης του πολιτισμού με βάση το κλίμα. Η άποψη αυτή, που διατυπώθηκε το 1906 από τον W.M. Davis², ισχυρίστηκε ότι η ποιότητα του γεωγραφικού χώρου προσδιορίζει τη σχέση μεταξύ ανόργανου και οργανικού περιβάλλοντος (στο οποίο περιλαμβάνεται η ανθρώπινη συμπεριφορά). Στην ίδια λογική, ακολούθησε η θεωρία του Huntington (1915), σύμφωνα με την οποία ο ανθρώπινος χαρακτήρας δέχεται επιρροές, μεταξύ άλλων, και από στοιχεία όπως ο γεωγραφικός χώρος, το έδαφος και το κλίμα.

---

2. W.M. Davis, «An inductive study of the content of geography», στο *Bulletin of the American Geographical Society* 38, 1906. Βλ. Bruce L. Rhoads, «Process/Form», στο *Questioning Geography*, εκδ. Blackwell 2005.

Άλλη προσέγγιση έδινε έμφαση στις φυσικές διαφορές μεταξύ των διαφορετικών περιφερειών (ή ευρύτερων περιοχών). Ο κύριος εκπρόσωπος αυτής της άποψης ήταν ο Richard Hartshorne, ο οποίος στο βιβλίο του *The nature of Geography* (1939) έστρεψε το ενδιαφέρον του στο γεωγραφικό επίπεδο της περιφέρειας. Σύμφωνα με την άποψή του, η γεωγραφία είναι εξίσου απαραίτητη με την ιστορία για την κατανόηση της πραγματικότητας και σκοπός της είναι το να καταδείξει τις σχέσεις μεταξύ των επιμέρους παραγόντων που επιδρούν σε φαινόμενα τα οποία εμφανίζονται σε ποικίλες περιοχές, ούτως ώστε να μπορεί με ακρίβεια να ερμηνεύει τις σχέσεις των ίδιων φαινομένων σε κάθε διαφορετική περιοχή. Η παρουσία φυσικών πόρων υπήρξε η ερμηνευτική συνθήκη για την άνιση κατανομή του πλούτου μεταξύ των διαφορετικών περιοχών. Η ιδιαίτερη βαρύτητα, που αποδόθηκε στην παρουσία φυσικών πόρων και πρώτων υλών, περιορίστηκε αργότερα μετά την επικράτηση μεθόδων μαζικής παραγωγής που επέτρεψαν τη δημιουργία πλούτου σε περιοχές λιγότερο πλούσιες σε πρώτες ύλες.

Οι θεωρίες του τόπου εγκατάστασης επικεντρώνουν την προσοχή τους στην οικονομική λογική των ανθρώπων, δίνοντας ξεχωριστή βαρύτητα στα επιμέρους χαρακτηριστικά που ο κάθε συγγραφέας επιλέγει.

Σήμερα, τέλος, καθώς επικρατούν συνθήκες παγκοσμιοποίησης, οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην οικονομική γεωγραφία ενδιαφέρονται να αναλύσουν τις επιπτώσεις από την άνθηση του διεθνούς εμπορίου στην αναπτυξιακή διαδικασία και στις χωροθετικές αποφάσεις των επιχειρήσεων. Η νέα οικονομική γεωγραφία εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90³ και ασχολείται κατά κύριο λόγο με τη μελέτη της εγκατάστασης των συντελεστών της παραγωγής όπως και των παραγωγικών διαδικασιών στο χώρο σε συνθήκες αυξανόμενης οικονομικής ολοκλήρωσης. Η προσέγγιση αυτή εμφανίστηκε (Boschma και Frenken, 2006) ως σύγχρονη έκδοση της νεοκλασικής σχολής, η οποία επιδιώκει να ερμηνεύσει θέματα εμπορίου, εξειδίκευσης και συγκέντρωσης, θεωρώντας δεδομένη τη λήψη ορθολογικών αποφάσεων από τους οικονομικούς δρώντες.

---

3. Η θεωρητική θεμελίωση της νέας οικονομικής γεωγραφίας έγινε κατά κύριο λόγο από τους Krugman, Venables και Fujita.